

ENKELE ERVARINGEN MET DE BLAUWBORST (*Cyanosylvia svecica*)*

M.P. van Aerle

Inleiding

De Blauwborst heeft bij vele vogelaars altijd erg in de belangstelling gestaan. De fraaie blauwe kleur van de borst bij het mannetje met daarin de witte vlek als ook het tamelijk zeldzame voorkomen en de meer verborgen leefwijze van de vogel, zullen hieraan niet vreemd zijn. Men moet hem echt gaan zoeken in de lage vochtige terreinen die nog zijn overgebleven. Vroeger waren er veel van zulke lage vochtige bosjes rond Helmond in de beekdalen van de Aa en de Goorloop, waaruit boeren hun gerief hout haalden. Ook de Leemkuilen te Stiphout was een goed biotoop voor de soort en hier en daar was een paartje te vinden langs ruig begroeide sloten in lage weilanden.

Nu zijn de lage bosjes bijna allemaal verdwenen en met hen de Blauwborst. De Leemkuilen werden volgestort met huisvuil en industrieafval zodat ook dit terrein verloren ging. Maar aan het Beuven zijn ze nog te vinden en in de Peel blijkt gelukkig nog een goede populatie aanwezig te zijn. Door het ringwerk was ik in de gelegenheid vele uren in het biotoop van de Blauwborst door te brengen. Eerst in de Leemkuilen te Stiphout en later, vaak samen met H.v.d.Westerlo, aan het Beuven. In dit artikel volgen enkele ervaringen in de loop der jaren opgedaan met de soort.

Ik zal zo'n tien of elf jaar geweest zijn toen ik voor het eerst een vogeltje zag met een mooie blauwe borst, met daarin een witte vlek. Het zat op een lage elzetak aan de Schootense Loop onder Mierlo-Hout. Toen ik thuisgekomen, dit aan mijn vader vertelde, zei hij dat dit een "Blauwborsje" was, de volksnaam waaronder de vogel te Mierlo-Hout en Helmond bekend stond. Later hoorde ik te Helmond ook nog de namen "Stervuggelke" en "Blauwstaarske" noemen.

Deze volksnamen wijzen erop dat de Blauwborst goed bekend was bij mensen die veel in het veld vertoefden. Toch is hij nooit talrijk geweest, al was hij wel in bijna elk geschikt terrein aanwezig.

Het verenkleed

Het verenkleed is zeer variabel wat bij mannetjes tot uitdrukking komt in de hoeveelheid blauw op de borst en het formaat van de witte borstvlek. Deze laatste varieert nogal in afmeting. Sommigen hebben een grote, andere weer een kleinere vlek. Eenmaal werd een mannetje gevangen waarbij de vlek

* overgenomen uit de Kuluut 5 (1986): 15-23 (gewijzigd)

eerst zichtbaar werd als de veertjes werden teruggeslagen en een gevangen mannetje had helemaal geen vlek. Ook de hoeveelheid blauw op borst en keel kan zeer verschillend zijn. Een mannetje had zelfs nog een blauwe streep vanaf de keel tot aan het oog. De oudere mannetjes hebben het meeste blauw. Aan de onderborst loopt langs het blauw een smalle zwarte lijn, gevolgd door een bredere roestrode band.

Ook bij de vrouwtjes kan er veel verschil zijn. Sommige oudere vrouwtjes kunnen nogal wat blauw in hun verenkleed hebben, jongere vogels hebben meestal geen blauw en missen meestal geheel de roestrode band aan de onderborst. Sommige oudere vrouwtjes en jongere mannetjes kunnen, hoe raar dit ook klinkt, zoveel op elkaar lijken, dat nog in het voorjaar moeilijkheden kunnen ontstaan bij het vaststellen van het geslacht.

De staart is aan het basale gedeelte iets over de helft roestrood, met uitzondering van de twee middelste pennen. Deze pennen zijn, evenals de rest van de staart, geheel zwartbruin. In het jeugdkleed hebben ze het gestreepte voorkomen van de andere lijsterachtigen, en de verdeling van het roestrood op de staart is dan een goed kenmerk in vergelijking met de gehele roestrode staart van de Gekraagde en Zwarte Roodstaart. Opvallend in het jeugdkleed bij de Blauwborst zijn ook de Zwarte bovenkop en nek, waardoor fijne geelbruine streepjes lopen.

Bij het afleggen van het jeugdkleed beginnen ze geleidelijk op de oude vogels te lijken, hetgeen bij de mannetjes het best te volgen is. Een, op 4 juli gevangen exemplaar in jeugdkleed had onder de borst reeds links en rechts wat roestrood als aanzet voor de roestrode borstband. De borst zelf was nog gestreept en gevlekt. Waar de "ster" moest komen was op een paar veertjes enig rood te zien aan de toppen. Aan de keel was op de rechterzijde al enig blauw aanwezig als een streepje. Aan de linkerzijde nog niet.

Een andere jonge vogel waarbij het gestreepte jeugdkleed bijna verdwenen was en die geringd werd op 8 juli, had nog geen enkel spoor van blauw of roestrood op de borst en leek veel op een vrouwtje. Terug gevangen op 24 juli bleek dat er nu enig blauw aanwezig was op de borst en werd de roestrode borstband zichtbaar, alsmede een spoortje wit van de "ster".

Als het jeugdkleed is verdwenen hebben de mannetjes de "ster" op de borst. Deze is aanvankelijk niet wit maar roestrood aan de tophelft en wit aan de onzichtbare basale helft. Ook bij oude vogels wordt dit aangetroffen vlak na de rui. Pas als de veertjes worden teruggeslagen komt het wit te voorschijn en pas later in het seizoen is de "ster" geheel wit. Bij een veldwaarneming zullen deze vogels waarschijnlijk voor een "roodgesterde" worden aangezien.

Geldt dit laatste voor de mannetjes na het broedseizoen, ook in het voorjaar kunnen nog moeilijkheden ontstaan zoals uit het volgende blijkt.

Op 6 mei 1985 werd een mannetje gevangen met een roestrode borstvlek zodat het leek dat het om de nominaatvorm (*C.s.svecica*) ging. In de hand was te zien dat een paar minuscule witte puntjes aan de onderkant van de rode vlek aanwezig waren en toen ik de veertjes oplichtte bleek dat deze vanaf de basis ongeveer voor de helft zuiver wit waren en het dus een exemplaar van de subspecies (*C.s.cyanecula*) betrof. Toevallig droeg deze vogel een Spaanse ring waardoor iets meer van hem bekend werd. Het bleek nu dat hij ook als witgesterde was geringd in november 1984 in de provincie Sevilla en wel als mannetje overjarig. Dit laatste zou betekenen dat de vogel minstens bijna twee jaar oud was en de "ster" na de laatste rui nog niet was uitgekleurd. Zouden er misschien vogels bij zijn waarbij dit proces halverwege stopt?

Het blijkt meer voor te komen want van een soortgelijk geval wordt gewag gemaakt in "Das Blaukelchen" van Egon Schmidt en ook in "Identification Guide to European Passerines" van Lars Svensson wordt hierop gewezen.

Uit bovenstaande blijkt wel hoe variabel het kleed van de Blauwborst kan zijn en naar mijn mening is de roodgesterde vorm (C.s.svecica) zowel in het voor- als najaar allen met zekerheid te determineren als men de vogel in de hand heeft.

De roodgesterde vorm

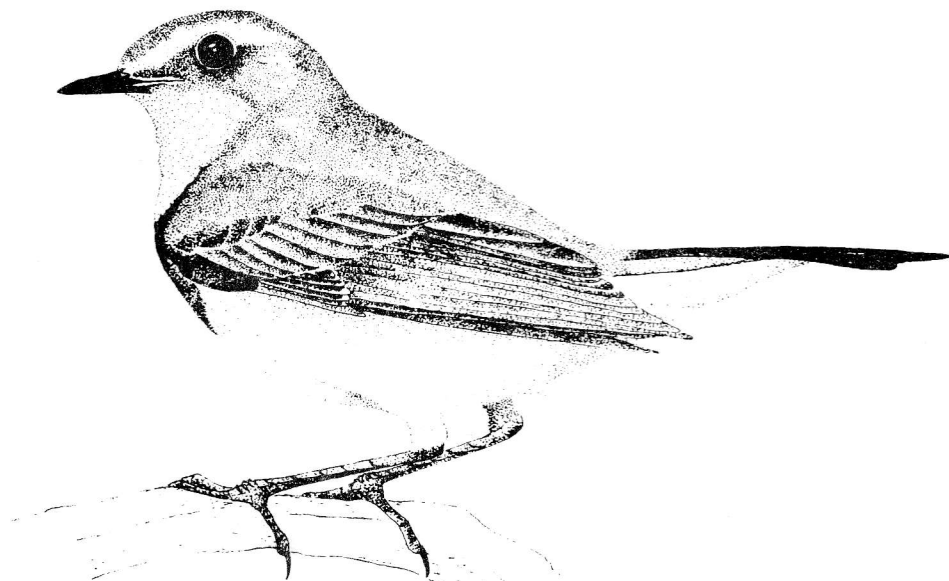
De nominaatvorm (C.s.svecica), die in Scandinavie broedt en we daarom gedurende de trektijd zouden kunnen verwachten, schijnt maar weinig in onze omgeving voor te komen. Slechts eenmaal werd een mannetje gevangen, op 7-7-1968 aan het Beuven. Het was een adulte vogel met een grote roestrode vlek en met sterk gesleten slagpennen.

Gezien de datum is deze vogel niet te plaatsen: was het nog een zeer late voorjaarsstrekker of een reeds een erg vroege najaarsstrekker? Of was de vogel misschien hier blijven hangen op de voorjaarsstrek?

Verder zag ik op 27-4-1952 een mannetje in een moerasje onder Someren-Eind, maar gezien latere ervaringen is deze waarneming op zijn minst twijfelachtig te noemen.

Aankomst in het voorjaar

Vanaf 1943 heb ik de data genoteerd waarop ik de soort voor het eerst constateerde.

Blauwborst

Tabel 1. Blauwborst eerste waarnemingsdata in Z.O. Brabant

1943-26-3;	♂	Leemkuilen, Stiphout
1944-19-4;	♂	de Vennen, Stiphout
1945-24-3;	♂	Leemkuilen, Stiphout
1946-28-3;	♂	de Vennen, Stiphout
1947-25-3;	♂	de Vennen, Stiphout
1948-23-3;	♂	Leemkuilen, Stiphout
1949-23-3;	♂	Goorloop, Mierlo-Hout
1950-30-3;	♂	de Vennen, Stiphout
1951-28-3;	♂	Goorloop, Mierlo-Hout
1952- 9-4;	♂	Goorloop, Mierlo-Hout
1953- 4-4;	♂	Leemkuilen, Stiphout
1954-23-3;	♂	Goorloop, Mierlo-Hout
1955-28-3;	♂	de Beemd, Mierlo-Hout
1956-25-3;	♂	Leemkuilen, Stiphout
1957-24-3;	♂	Leemkuilen, Stiphout
1958-28-3;	2♂♂	Leemkuilen, Stiphout
1959-22-3;	♂	Leemkuilen, Stiphout
1960-25-3;	2♂♂	Leemkuilen, Stiphout
1961- 5-3;	♂	Beuven, Lierop
1962- 6-4;	♂	Leemkuilen, Stiphout
1963-29-3;	♂	Leemkuilen, Stiphout
1964-29-3;	♂	Leemkuilen, Stiphout
1965-26-3;	6♂♂	Astense Peel, Asten
	2♂♂	Leemkuilen, Stiphout
1966- 9-4;	♂	Beuven, Lierop
1967-16-4;	♂	Beuven, Lierop
1968-26-3;	♂+♀	Beuven, Lierop
1969-29-3;	♂	Beuven, Lierop
1970-11-4;	♂	Beuven, Lierop
1971- 3-4;	2♂♂	Beuven, Lierop
1972-25-3;	1♂+2♀♀	Beuven, Lierop
1973-28-3;	♂	Beuven, Lierop
1974-27-3;	♂	Beuven, Lierop
1975-24-3;	♂	Beuven, Lierop
1976- 1-4;	♂	Beuven, Lierop
1977-12-3;	♂	Beuven, Lierop
1978- 8-4;	♂	Beuven, Lierop
1979- 4-4;	♂	Beuven, Lierop
1980-25-3;	♂	Beuven, Lierop
1981-25-3;	♂	Beuven, Lierop
1982-22-3;	♂	Beuven, Lierop
1983-29-3;	♂	Beuven, Lierop
1984-30-3;	♂	Beuven, Lierop
1985- 3-4;	♂	Beuven, Lierop

In deze 43 jaar viel de eerste waarneming 1 keer in de eerste, 1 keer in de tweede en 29 keer in de derde decade van maart. In april 9 keer in de eerste en 3 keer in de tweede decade. De vroegste waarneming viel op 5 maart 1961, wat vroeg te noemen is. In datzelfde jaar zag ik ook nog een mannetje op 15 maart in de Leemkuilen te Stiphout wat ook aan de vroege kant is. De gemiddelde (mediane) aankomstdatum is op grond van deze gegevens: 26 maart.

Bij de laatste twee waarnemingen, resp. 16 april 1967, en 19 april 1944 waren ze natuurlijk al lang terug. Niet altijd was ik er op uit ze zo vroeg mogelijk te vinden. In 1944 b.v. was het oorlogstijd en waren er vaak andere zorgen. Maar als regel ging ik na 20 maart eens kijken of ze al terug waren en vaak was dit het geval.

Men zou kunnen stellen dat ze in tweede helft van maart aankomen met een enkele voorloper in de eerste helft. Bij dit laatste zal het weer wel een belangrijke rol spelen.

Laatste waarnemingen herfsttrek

Is het gemakkelijk de Blauwborst waar te nemen in het voorjaar, veel lastiger is het met de laatste waarnemingen na het broedseizoen. De zang is weggevallen en slechts nu en dan hoort men de lokroep "fie-tek-tek".

Begin augustus, mogelijk reeds in juli zijn er vogels, die hun broedgebied verlaten. Twee juv. vogels resp. geringd 30 juni en 31 juli aan het Beuven, waren op 1 en 10 augustus iets opgeschoven naar het zuiden tot Hamont, juist over de Belgische grens (afstand ca. 20 km). Waargenomen vogels in september zullen waarschijnlijk veelal doortrekkers zijn.

Vanaf 1967 werd jaarlijks de laatste waarneming genoteerd, voordien sporadisch.

Tabel 2. Blauwborst laatste waarnemingsdata in Z.O. Brabant.

1957- 1-9;	♀	Leemkuilen, Stiphout
1961- 9-9;	juv.	Leemkuilen, Stiphout
1963-17-7;	♂ juv.	Leemkuilen, Stiphout
1964-22-8;	1 ex.	Leemkuilen, Stiphout
1967-23-9;	juv.	Beuven, Lierop
1968-28-8;	♂+♀	Beuven, Lierop
1969-28-9;	♂ juv.	Beuven, Lierop
1970-23-9;	♂ juv.	Beuven, Lierop
1971-18-9;	♂ juv.	Beuven, Lierop
1972-16-9;	♂ juv.	Beuven, Lierop
1973- 5-9;	juv.	Beuven, Lierop
1974-14-9;	♂ juv.	Beuven, Lierop
1975- 7-9;	2 juv.+♂ juv.	Beuven, Lierop
1976-14-8;	♂1+♀ overj.	Beuven, Lierop
1977-17-9;	♂ overj.	Beuven, Lierop
1978-12-8;	♂+♀ juv.	Beuven, Lierop
1979-15-9;	♂ overj.	Beuven, Lierop
1980- 6-9;	♂ juv.	Beuven, Lierop
1981- 5-9;	2 ♂♂ juv.	Beuven, Lierop
1982-15-9;	♂ juv.	Beuven, Lierop
1983-17-9;	juv.	Beuven, Lierop
1984- 6-9;	♀ juv.	Beuven, Lierop
1985-10-9;	1 ex.	Beuven, Lierop

Verreweg de meeste gevallen waren ringvangsten. De laatste datum was 29-9-1969 en het is opvallend dat er geen enkele oktober waarneming bij is.

Toch valt te verwachten dat er in die maand wel eens een exemplaar aanwezig was, maar de vangplaats is klein vergeleken bij het ven en er werd slechts zo nu en dan gevangen. In "De Nederlandse Vogels" van Eykman c.s. wordt één vogel van oktober vermeld: 7 okt. 1904, 1 ex. verzameld te Caberg (L). Gedurende de trektijd kunnen ze wel eens op plaatsen terecht komen waar men ze niet zou verwachten. Zo zat er op 29 aug. 1957 's morgens een mannetje op het dak van ons schuurtje aan de rand van een woonwijk te Mierlo-Hout. Vloog dan naar de grond om een dreigende houding aan te nemen tegen een paar fouragerende huismussen om na wat schijngevechten te verdwijnen.

Gedrag

Bij het ringen kwam aan het licht dat ze soms van plaats kunnen wisselen in het voorjaar. Geringde mannetjes aan het Beuven werden op de zelfde morgen een paar honderd meter verder weer teruggevangen in het territorium van een ander paartje. Ook in "Das Blaukelchen" van Egon Schmidt wordt hierop gewezen.

Zulk gedrag is natuurlijk erg lastig bij het inventariseren en het valt te vrezen dat hierbij nogal eens dubbeltellingen zullen voorkomen in gebieden waar meerdere paartjes dicht bij elkaar huizen.

Ofschoon de Blauwborst een meer verborgen leven leidt en veel op de grond zit, waar hij op vochtige plaatsen tussen het struikgewas of zoals soms aan het Beuven op modderige bodem naar voedsel zoekt, vliegt hij toch graag.

Vele malen zag ik ze op en neer vliegen als ik bij de netten zat. Vlak over de rietkraag of tot op een paar meter hoogte vlogen ze dan in straffe vlucht voorbij. En altijd solitair! Mogelijk waren ze dan op weg naar goede fourageerplaatsen of kwamen hiervan terug. Meermalen waren ze te zien bij het voedsel zoeken onder de wilgenstruiken en vooral als het water zakte, op de modderige bodem van de vangbaan tussen het riet. Bij het aanvliegen kwam dan menig exemplaar in het net terecht. Wisten ze dit te ontwijken dan fourageerden ze zonder angst onder het uitstaande net.

Dat ze graag in de modder naar voedsel zoeken bleek ook uit het feit dat geringde exemplaren werden teruggevangen waarbij de ring niet was af te lezen omdat de inscriptie was dichtgeslibd met verse modder, welke dan eerst verwijderd moest worden.

Verder waren na het broedseizoen op een pas drooggevalle modderig bleezenveldje, zo 'n 20 meter uit de rietkraag, herhaaldelijk 3 a 4 fouragerende Blauwborsten te zien. Ze zaten nooit bij elkaar wat soms wel het geval was bij daar eveneens aanwezige Rietgorzen

In de paartijd waren wel eens elkaar najagende vogels te zien en een enkele keer een nest pas uitgevlogen jongen, die nog bij elkaar waren. Het zijn goede vliegers, die zich behendig in snelle vlucht door het struikgewas weten te verplaatsen. Graag laag over de grond en verreweg de meesten werden dan ook laag in het net gevangen. Ze zijn 's morgens erg vroeg wakker. Het was meestal de eerste vogel, die gevangen werd. Ook 's avonds zijn ze nog laat actief.

Een keer verraste ik een Blauwborst op zijn slaapplek in de vroege morgen. Dit was in het riet langs de vangbaan. Bij het plaatsnemen van het net was ik gepasseerd zonder dat de vogel opvloog maar bij het terugkomen fladderde deze op circa 1.60 meter hoogte uit het riet weg, vloog tegen het net maar wist te ontsnappen.

Rookbad

Op 1-9-1957 zag ik een Blauwborst een rookbad nemen in de Leemkuilen te Stiphout. Een gedeelte van de kuilen was reeds gedempt met huisvuil en in brand gestoken wat een sterke rookontwikkeling veroorzaakte. Door de wind werd de rook laag over het terrein meegedreven. Op circa 30 meter van het smeulende vuur zat een vrouwtje Blauwborst op een leembult van ongeveer 1 meter hoog en een paar meter lang en breed. Vleugelschuddend en met de uitgespreide staart wippend zat de vogel in de rook en verplaatste zich telkens daarheen waar de meeste rook overdreef. Na ongeveer drie minuten vloog zij weg.

Ringresultaten

Tot in 1985 werden 697 exemplaren geringd en 3 gecontroleerd. (ring afgelezen van gevangen vogels die eerder door anderen werden geringd) wat het totaal op precies 700 brengt. Hiervan werden de volgende resultaten verkregen:

- 1 Arnhem juv. 02-08-1969 Beuven
s 379.269 03-05-1973 Valkenswaard N.B.
gecontroleerd door ringer
- 2 Arnhem o juv. 19-08-1973 de Biezen, Nederweert L.
s 617.472 23-04-1974 Beuven
gecontroleerd door ringer
- 3 Arnhem o juv. 05-09-1973 Beuven
s 734.636 16-09-1973 Nederweert L
gecontroleerd door ringer
- 4 Arnhem o overj. 01-09-1973 Budel-Dorplein N.B.
s 692.774 08-05-1977 Beuven
gecontroleerd door ringer
- 5 Arnhem o overj. 10-07-1976 Beuven
s 933.912 28-06-1977 Grafven, Strabrechtse Heide, Heeze N.B.
ring gevonden in braakbal
- 6 Arnhem o juv. 15-09-1982 Beuven
a 533.462 ca 18-04-1984 Rijssen Overijssel
geslagen door roofvogel
- 7 Arnhem juv. 30-06-1968 Beuven
s 250.776 01-08-1968 Hamont (L) Belgie
gecontroleerd door ringer
- 8 Arnhem juv. 31-07-1968 Beuven
s 151.790 10-08-1968 Hamont (L) Belgie
gecontroleerd door ringer
- 9 Arnhem juv. 12-08-1969 Beuven
s 379.449 07-08-1970 Hamont (L) Belgie
gecontroleerd door ringer
- 10 Arnhem juv. 22-07-1975 Beuven
s 847.972 03-01-1976 Rio Caye (Badajoz) Spanje
gecontroleerd door ringer
- 11 Arnhem juv. 03-09-1977 Beuven
a 200.559 10-12-1979 Los Palacios y Villafranca (Sevilla) Spanje
gevangen

- 12 Arnhem o overj. 09-05-1983 Beuven
a 533.836 29-09-1983 Prat de Llobregat (Barcelona) Spanje
gekontroleerd door ringer
- 13 Arnhem o juv. 06-09-1984 Beuven
a 706.480 27-10-1984 La Albufera, Mallorca (Balearen) Spanje
gekontroleerd door ringer
Op 30-6-1985 weer teruggevangen aan het Beuven
- 14 Arnhem juv. 12-09-1970 Beuven
s 437.429 (16-11-1971)=alleen briefdatum bekend, La Puebla del Río
(Sevilla) Spanje
Geen bijzonderheden
- 15 Madrid o overj. 24-11-1984 La Puebla del Río (Sevilla) Spanje
n 34.623 06-05-1985 Beuven
gekontroleerd door ringer

Van de terugmeldingen uit Spanje valt af te leiden dat de soort gedeeltelijk overwintert op het Iberisch schiereiland (nrs. 10-11 en waarschijnlijk ook nr. 15).

Behalve in Spanje kwamen in ons land geringde Blauwborsten ook in Marokko terecht. (Speek en Speek 1984).

Verder is de soort in West Afrika als migrant bekend uit Senegal, Mali en Nigeria (Serle, Morel en Hartwig 1980).

Plaatstrouw

Door het ringen kon vele malen plaatstrouw worden aangetoond. Meer dan 40 Blauwborsten werden in volgende jaren op de ringplaats teruggevangen. De oudste terugvangst was na 4 jaar van een juveniel exemplaar, geringd op 10-08-1975 en teruggevonden op 23-08-1979.

Literatuur

- Eykman C. c.s. 1937. De Nederlandse Vogels. Wageningse Boek- en Handelsdrukkerij. Wageningen.
- Schmidt E. 1970. Das Blaueckchen. Ziemsen. Wittenberg Lutherstadt.
- Serle W., G.J. Morel en W. Hartwig 1980. A. Fieldguide to the Birds of West Africa. Collins. Londen.
- Speek B.J. en G. Speek 1984. Thieme's Vogeltrekatlas. Thieme. Zutphen.
- Svensson L. 1970. Identification Guide to European Passerines. Naturhistoriska Riksmuseets. Stockholm.

Adres: Past. Strijboschstraat 18, Helmond.

Plaatsen in Nederland, België en Spanje waar Blauwborsten van het Beuven terecht kwamen of geringd werden. (De cijfers verwijzen naar de tekst).

